

Kempfi, Andrzej

"Ziemia i czasy Kopernika", Maria Bogucka, Wrocław 1972 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/3, 586-588

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Taka niezbyt szczęśliwa struktura książki wynika zapewne z amerykańskich stosunków wydawniczych. W rezultacie książka zaopatrzona jest w dwa indeksy — jeden przedrukowany z poprzedniego wydania, drugi — obejmujący biografię Kopernika (ale pomijający już uzupełnienia bibliograficzne). Nie ułatwia to, rzecz jasna, korzystania z dzieła, którego wartość jest przecież dobrze znana czytelnikom dotychczasowych wydań i potwierdzona zgodnie przez recenzentów.

Nowa w obecnej edycji część bibliograficzna utrzymuje założenia pierwszej jej części; jest to krytyczne, wnikliwe omówienie wybranych prac kopernikowskich; piśmiennictwo polskie uwzględnione zostało w szerokim zakresie. Brak jednak pracy B. Orłowskiego o rzekomych wodociągach Kopernika², zamykającej pewien rozdział pseudariów kopernikowskich.

Kończąca dzieło nowa biografia Kopernika sięga niekiedy daleko w kwestie szczegółowe (prostując np. twierdzenia dawnych biografów), jednakże całkowicie pomija zagadnienia astronomii Kopernika. Zupełnie odwrotne proporcje znajdujemy w biogramie pióra tego samego autora w *Dictionary of Scientific Biography*, gdzie treści astronomiczne pism Kopernika omówiono w oderwaniu od życiorysu Astronoma.

Ujęcie poszczególnych zagadnień w biografii skłania do kilku uwag. Rozważania etymologiczne nad nazwiskiem Kopernika są nadmiernie rozbudowane, a przy tym nie wolne od amatorskiego typu językoznawstwa. W kwestii postawy politycznej Kopernika niesłusznie akcent postawiono na partykularyzm warmińskim, przez co zatracą się szeroką perspektywę, w jakiej dopiero ocenić można działalność Kopernika—obywatela.

Argumentacja, którą operuje Rosen dla datowania *Zarysu* po roku 1508 (s. 339, 344—345) oparta jest na budzącej wątpliwości interpretacji wiersza Wawrzyńca Korwina i nie uzasadnia tezy późniejszego powstania pierwszego sformułowania teorii heliocentrycznej.

Wreszcie teoria zmian szerokości geograficznej, wysuwana przez Dominika Novare, nie implikuje w żadnej mierze ruchu Ziemi (s. 323).

Jerzy Dobrzycki

Maria Bogucka: *Ziemia i czasy Kopernika*. Wrocław 1972 Zakład Narodowy imienia Ossolińskich ss. 224, nlb. 2, tabl. 38, ilustr.

W wydanej przez Ossolineum popularnonaukowej książce *Ziemia i czasy Kopernika* Maria Bogucka przedstawiła panoramiczny obraz Polski epoki odrodzenia. Całość tej panoramy ujęta jest w dwadzieścia jeden rozdziałów. Na początek otrzymujemy wgląd w rzeczywistość społeczno-polityczną Polski Zygmunto-wskiej z jej odmiennym niż gdzie indziej w Europie kształtem państwa, z rozwijającym się właśnie wówczas folwarkiem szlacheckim, wcale jeszcze nie zbiedniałymi chałupami chłopskimi, ruchliwymi miastami i bogacącym się mieszczaństwem. Następnie przechodzi autorka do przesilania się średniowiecza w Renesans, zwłaszcza w dziedzinie sztuki i przenikających z zagranicy nowych idei i prądów. Ze względu na to, że ostoją tych nowych prądów stały się dwory, autorka wiele uwagi poświęciła dworowi królewskiemu i dworom magnackim, odmalowując wystawność pędzonego tam życia i bujność wyładowujących się w życiu dworskim renesanso-

² *Legenda i prawda o pseudokopernikowskich wodociągach*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, ser. D zesz. 2: 1960 s. 51—98.

wych temperamentów. Z pola widzenia nie uszła oczywiście mecenasowska działalność, przy czym autorka śpieszy zaznaczyć, że ambicje uprawiania szerokiego mecenatu artystycznego i naukowego nie ograniczały się do kręgów dworsko-magnackich. Bogate mieszczaństwo wielkich przede wszystkim miast dotrzymywało na tym polu kroku feudałom, a nierzadko dystansowało ich nawet.

Tytuły kolejnych rozdziałów książki brzmią: *Polska reformacja*, O „naprawie” *Rzeczypospolitej*, *Nowe prądy w literaturze*, „*Rewolucja oświatowa*” oraz „*Perła nauk*”. W rozdziałach tych czytelnik otrzymuje wgląd w odbywający się w omawianym czasokresie przełom w sferze ideologii i mentalności, w prowadzoną wśród mas szlacheckich agitację na rzecz naprawy Rzeczypospolitej, w owiany nowymi renesansowymi prądami ruch literacki, wreszcie w poziom nauczania szkół polskich czasów Zygmunto-wskich, a zwłaszcza Akademii Krakowskiej. W dalszym ciągu autorka podnosi, że czasy, o których jest mowa, wzmogły ruchliwość Polaków i uznaje za stosowne ruchliwości w wyjazdach za granicę poświęcić w książce specjalny rozdział.

Z tą ruchliwością w wyjazdach za granicę zeszyły się inne przejawy ruchliwości, scharakteryzowane w rozdziale *Wielki przełom*. Mianowicie w miejsce dawniejszego prostactwa praktykuje się wykwinntne manieri i rośnie popyt na to, co służy wygodzie i przepychowi (popyt ten autorka zilustrowała m.in. zapotrzebowaniem na gdańskie meble i zegary oraz instalowanymi na gdańską modłę piecami kaflowymi). I co ważniejsze, liczne jak nigdy przedtem grupy ludności ogarnia ożywienie umysłowe, rozszerzają się horyzonty myślowe i zachodzą procesy zeświecczenia.

Na tym w *Ziemi i czasach Kopernika* kończy się panoramiczny obraz życia społecznego i umysłowego Polski epoki Zygmunto-wskiej, w którym (jeśli nie liczyć stron o latach spędzonych przez Kopernika za granicą), raczej sporadycznie wspomniano o Koperniku. Dwa następne rozdziały poświęcone są postępowi dokonującemu się w nauce medycyny i nauce geografii, po czym autorka rozpoczyna właściwy wywód o życiu i działalności Mikołaja Kopernika. Zakrojony on jest na cztery rozdziały pod następującymi tytułami: *W kręgu ekonomiki*, *Sprawy publiczne*, *Tu żył i działał*, *W służbie „boskiej umiejętności”*.

Bogactwo i różnorodność zebranego w *Ziemi i czasach Kopernika* materiału faktograficznego z całą pewnością wywrą na czytelniku imponujące wrażenie, a jeszcze większą zachętą do lektury będzie przejrzysta konstrukcja, jaką autorka potrafiła nadać książce. Inne zalety godne podniesienia, to bezbłędne w zasadzie opanowanie literatury naukowej i umiejętne wyzyskanie również niektórych nowszych opracowań, a także żywość stylu zdradzającego wyrobienie właśnie w publikacjach popularnonaukowych. Docenienie tych zalet nie przeszkadza jednak, że zdaniem piszącego te słowa, autorka *Ziemi i czasów Kopernika* dopuściła się niekiedy niedozwolonych syimplifikacji, a nawet w niektórych sprawach zajęła fałszywe stanowisko. Np. bez względu na to, co powiemy o aktywności ośrodków miejskich Prus Królewskich, za chybioną zgoła uważamy próbę kwestionowania przyjętych sądów o osamotnieniu Kopernika i peryferyjnym położeniu Warmii w ówczesnej Europie.

Bywa również, że autorka — nie wiadomo dlaczego — grzeszy przeciw regułom obowiązującym w popularnonaukowym piśarstwie, zapominając o przetłumaczeniu przytaczanych w tekście łacińskich cytatów. Grzech taki przydarzył się na s. 208, gdzie za Hiplera *Spicilegium Copernicanum* zacytowana została znamienna wypowiedź Tiedemanna Giese o Koperniku: *Erat ad omnia, quae philosophica non essent, minus attentus*. Nota bene kontekst, w jakim ten łaciński cytat się pojawia, jest nieco dziwny.

Kończąc piszący te słowa pragnie jeszcze podnieść, że miejsca, sprawy i ludzi, o których mowa jest w *Ziemi i czasach Kopernika*, przybliżyły czytelnikowi nie-

zwykle bogaty, bo aż 74 rycin liczący, materiał ilustracyjny. Trud zgromadzenia tego materiału godny jest szczególnego uznania, a Wydawnictwu Ossolineum należą się powinszowania z tytułu nienagannie wykonanych reprodukcji i w ogóle pięknej szaty graficznej, którą ta popularnonaukowa książka się odznacza.

Andrzej Kempfi

Kopernik na Warmii. Życie i działalność publiczna. Działalność naukowa. Środowisko. Kalendarium. Olsztyn 1973. Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego (Instytut Morski) ss. 545, tabl. 1. Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Wydana staraniem Olsztyńskiej Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego i Olsztyńskiego Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego Księga zbiorowa *Kopernik na Warmii* jest w całym tego słowa znaczeniu imponującym przedsięwzięciem wydawniczym. Bogactwo zawartej w tej Księdze zbiorowej treści, jak i okazała szata graficzna 545 stronic liczącego woluminu, wystawiają chlubne świadectwo olsztyńskiemu środowisku naukowemu i olsztyńskim Zakładom Graficznym im. Seweryna Pieniężnego, w których wytłoczono tę wydaną na pięćsetlecie urodzin Mikołaja Kopernika książkę.

Jak to podniósł Jerzy Sikorski w *Przedmowie*, wydawcom przyświecał cel podsumowania i upowszechnienia wiedzy o węzłowych sprawach pobytu Mikołaja Kopernika na Warmii i nawiązali oni do datującego się w Olsztynie już od pierwszych lat powojennych zainteresowania problematyką kopernikowską. Zrąb wydawnictwa stanowią artykuły i przyczynki badaczy olsztyńskich i nie tylko olsztyńskich opublikowane w ciągu minionych lat w dziale *Copernicana* „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. Uzupełniono zbiór kilkoma pracami drukowanymi w innych wydawnictwach olsztyńskich i całkowicie nową pracą Mariana Biskupa *Lidzbark Warmiński w życiu Mikołaja Kopernika*. Nadto w skład tomu wszedł artykuł biograficzny o Koperniku pióra Jerzego Dobrzyckiego i Leszka Hajdukiewicza oraz jedna pozycja drukowana ongiś na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”: Zofii Wardęskiej rzecz o problemie święceń kapłańskich Mikołaja Kopernika.

Pod względem formalno-rzeczowym wydawnictwo podzielono na cztery części o tytułach: *Życie i działalność publiczna*, *Działalność naukowa*, *Środowisko* oraz *Kalendarium*. Najobszerniejszy dział *Życie i działalność publiczna* oprócz artykułu biograficznego objął prace o etymologii nazwiska Kopernika, o Lidzbarku Warmińskim w życiu Kopernika, o wieży, domie i fromborskim obserwatorium Kopernika, o Koperniku w Olsztynie, o skreślonym przez Kopernika liście kapituły warmińskiej do króla Zygmunta, o zagrożeniu Olsztyna przez wojska Krzyżackie, o święceniach kapłańskich Kopernika i sprawie przyczyny śmierci Kopernika.

Na dział *Działalność naukowa* złożyły się artykuły na temat tablicy doświadczalnej Kopernika w Olsztynie, poglądów Kopernika w sprawach monetarnych, prawa Kopernika—Greshama w świetle badań numizmatycznych, a także o kopernikowskiej wizji postępu w medycynie i kopernikowskim inkunabule medycznym w Olsztynie.

Co do działu *Środowisko*, to czytelnik znajdzie w nim artykuły o tytułach: *Łukasz Watzenrode inicjatorem wybrania przedstawiciela Korony biskupem warmińskim*, *Stronnicy krzyżacy w otoczeniu Łukasza Watzenrodego*, *Łukasz Watzenrode jako fundator dzieł sztuki*, *Memoriale Łukasza Watzenrodego*, *O dwu edycjach „Anthelogikonu” Tydemana Giesego*. Całość zamyka dział *Kalendarium* wypełniony jedną, ale za to bardzo obszerną pozycją: *Mikołaj Kopernik na Warmii. Kalendarium życia i działalności*.